

Ett särskilt dilemma

Lärarhandledning

Ett särskilt dilemma

Om svåra situationer på jobbet

Om programserien

Ett särskilt dilemma är en podd-serie med tio program där respektive avsnitt är elva minuter långt.

I serien möter lyssnarna personer från flera olika yrkesgrupper, som aktivitetshandledare, omsorgspedagoger, kuratorer och samordnare, i samtal med Mifforadios Sebastian Pawlowski. Sebastian har själv en intellektuell funktionsvariation och har också erfarenhet av att delta i olika verksamheter inom *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade* (LSS). Sebastian och de inbjudna personerna samtalar om svåra situationer som kan inträffa på jobbet. Perspektiven på situationerna varvas mellan den som arbetar i verksamheter som omfattas av LSS och den som får stöd enligt LSS.

Programmen är fristående från varandra. De olika avsnittens teman knyter an till både etiska dilemman och praktiska situationer som uppstår i arbetet i de aktuella verksamheterna. De kan alltså användas i både teoretisk undervisning och som förberedelse inför arbetsplatsförlagt lärande (APL) eller som en del av utvärderingen av elevernas praktikperioder.

Syfte och mål med programmen

De tio programmen i Ett särskilt dilemma kan användas som utgångspunkt för en diskussion om olika situationer som eleverna kan hamna i som yrkespersoner. Programmen passar därför undervisningen på gymnasiets omvårdnadsprogram samt barn- och fritidsprogrammet och även yrkeshögskole-utbildningar (YH) som finns inom verksamhetsområdet.

Syfte och mål med programmen är att förbereda eleverna för liknande situationer som kan uppstå när man arbetar inom verksamheter som omfattas av LSS. Varje program tar upp ett dilemma som visar de svårigheter som eleverna kan komma att stå inför i yrket.

Programmen ger en grund för en fortsatt diskussion i klassrummet: Hur skulle ni själva ha handlat? Vilka olika perspektiv finns det på olika omsorgssituationer?

Kopplingar till läroplanen

- **Gymnasieprogram** – Omvårdnadsprogrammet, Barn- och fritidsprogrammet samt YH-utbildningar inom verksamhetsområdet
- **Gymnasiekurser** – Etik och människans livsvillkor samt Specialpedagogik 1 och 2.

Ett förslag på aktuellt *centralt innehåll* till ovanstående kurser finns att hitta sist i lärarhandledningen, men det finns även andra kurser som kan vara relevanta för programmets innehåll.

FÖRBERED LYSSNINGEN OCH ARBETET MED PROGRAMMEN

Elever kan ha olika förkunskaper om hur organisationen runt en person med en funktionsvariation kan se ut. Eleverna kan också ha olika förkunskaper om de olika lagar som reglerar verksamheten. Förbered därför gärna eleverna inför lyssningen.

En sorts förberedelse kan vara att gå igenom de olika begrepp som tas upp i programmen. Med begreppsförståelse får eleverna förförståelse inför lyssningen. Begreppen finns i lärarhandledningen i en ordlista.

FÖRDJUPNINGSMATERIAL

Om du vill arbeta mer med de ämnen som programmen lyfter finns det fördjupningsmaterial. Du hittar det sist i handledningen.

Ordlista

Aktivitetshandledare/stödassistent En aktivitetshandledare/stödassistent leder deltagare i daglig verksamhet. Aktivitetshandledaren/stödassistenten gör det möjligt för personer med funktionshinder att utvecklas, få stimulans och gemenskap med andra efter hens önskemål.

Begåvningsnivå För att kunna beskriva hur en intellektuell funktionsnedsättning ser ut hos en enskild person använder man begreppet begåvningsnivå. Hos personer som har en utvecklingsstörning kan begåvningen se väldigt olika ut. Man kallar det för grav, måttlig eller lindrig utvecklingsstörning. Ett sätt att beskriva de olika nivåerna av begåvning är att definiera dem efter en ålder, till exempel att en person fungerar på en 7-åringens begåvningsnivå.

Biståndshandläggare En biståndshandläggare är den socionom på socialtjänsten som beslutar om vilket stöd en brukare har rätt till.

Boendestödjare En boendestödjare arbetar med att motivera och stödja personer med en funktionsnedsättning som har eget boende. Stödet kan omfatta allt från vardagssysslor till att följa med vid besök hos till exempel läkare och myndigheter.

Brukare En brukare är en person som får individuellt behovsprövade insatser från socialtjänsten. I det här sammanhanget menas personer som får stöd enligt LSS.

Daglig verksamhet En daglig verksamhet är olika sorters verksamheter som riktar sig till personer med psykisk ohälsa eller intellektuell funktionshinder. Att ge deltagarna en intressant och meningsfull sysselsättning är syftet. Daglig verksamhet kan också vara en del i en plan för att öka en persons möjligheter till att få ett arbete. Personer som kan ha rätt till daglig verksamhet är enligt LSS: Personer som har en utvecklingsstörning, autism eller ett autismliknande tillstånd. Samt personer med ett betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter en hjärnskada i vuxen ålder.

Daglig verksamhet har utvecklats från gruppverksamhet i särskilda lokaler till att bli mer integrerad med näringslivet, så kallade utflyttade verksamheter. En del personer får rätt till daglig verksamhet direkt efter gymnasiesärskolan. Andra är först i kontakt med Arbetsförmedlingen men lyckas inte ta sig in på arbetsmarknaden och ansöker därför om plats på daglig verksamhet.

Deltagare En deltagare deltar i daglig verksamhet enligt LSS.

Gruppbostad En gruppbostad är ett boende för brukare som har behov av tillsyn och omvårdnad hela tiden. Gruppboستaden består av ett mindre antal lägenheter samt gemensamma utrymmen. En fast personalgrupp som arbetar på boendet täcker de boendes stödbehov och fritidsintressen.

Habiliteringsersättning En habiliteringsersättning utgår till en person som deltar i daglig verksamhet. Den varierar beroende på vilken kommun som personen bor i.

Handläggare En handläggare är en socionom på socialförvaltningen som beviljar stöd, till exempel en kontaktperson eller ett boendestöd till personer med en funktionsnedsättning.

IQ-test Intelligens innebär bland annat människors förmåga att tänka, lära sig nya saker och anpassa sig till nya situationer. Genom att göra ett intelligenstest kan man få ett mått på sin intelligens. Resultatet på ett sådant test anges i IQ.

Kontaktperson En kontaktperson är enligt LSS ett icke-professionellt stöd till en person med funktionshinder. En kontaktperson behöver inte ha någon särskild yrkeskompetens utan istället är det viktigaste att hen har ett stort engagemang och intresse för andra människor. En kontaktperson kan hjälpa till att bryta personens isolering genom umgänge och hjälp till fritidsverksamhet. Kontaktpersonen kan också ge råd eller vara förespråkare i mindre komplicerade situationer.

LSS LSS är en förkortning av lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. En person med omfattande funktionsnedsättning har enligt LSS rätt att ansöka om stöd för att kunna leva ett så gott och självständigt liv som möjligt. Kommunen har det huvudsakliga ansvaret för att lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade följs men delar av LSS söks via Försäkringskassan.

Normalpuckad En normalpuckad person är en person som inte har en intellektuell funktionsvariation.

Omsorgspedagog/stödpedagog En omsorgspedagog/stödpedagog hanterar, stöttar och motiverar människor med intellektuella funktionsnedsättningar, autism eller förvärvade hjärnskador enligt LSS. En omsorgspedagog/stödpedagog har oftast en YH-utbildning alternativt en högskole-/universitetsutbildning.

Personkrets inom LSS De som har rätt till stöd delas in i tre grupper utifrån olika bedömningsgrunder, så kallade personkretsar. Tre personkretsar med rätt till stöd enligt LSS: Personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd. Samt personer med betydande och bestående begåvningsmässig funktionsnedsättning efter en hjärnskada i vuxen ålder som har orsakats av yttre våld eller kroppslig sjukdom. Och även personer med andra stora varaktiga fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar som inte beror på normalt åldrande och som gör att personen har stora svårigheter att på egen hand klara daglig livsföring som att klä på sig, laga mat, förflytta sig eller kommunicera med omgivningen.

Samtycke Socialtjänstlagen är den lag som styr kommunernas socialtjänst. Socialtjänstlagen förutsätter att den enskilde är villig att ta emot en insats och har en förmåga att utöva sitt självbestämmande. Det här innebär att brukaren behöver ge sitt samtycke till att en insats, till exempel boendestöd, beviljas. Det finns inga regler som säger hur ett samtycke ska vara utformat. Det behöver till exempel inte vara skriftligt. Det viktiga är att personen som ska samtycka förstår vad den aktuella åtgärden innebär och kan ge uttryck för ett ställningstagande kring åtgärden.

Satellitlägenhet En satellitlägenhet är ett boende i vanlig lägenhet men med tillgång till personligt stöd. Detta stöd ges av personal som finns i anslutning till boendet.

Sociala myndigheter Sociala myndigheter/socialtjänsten är den avdelning inom kommunen som ansvarar för äldreomsorg, stöd till missbrukare, stöd och service till personer med funktionsvariation och även individ- och familjeomsorg (IFO). Socialtjänsten ska ge råd och stöd i öppna verksamheter som förebyggande socialt arbete riktat direkt till barn, unga och deras familjer. De ska också ansvara för myndighetsutövning, som att omhänderta ett barn som riskerar att fara illa i sin familj.

KÄLLOR FÖR ORDLISTORNA I LÄRARHANDLEDNINGEN:
Kunskapsguiden.se, 1177, habilitering.se, IVO.se samt FUB.se

Program 4 - Utnyttjad

Sebastian Pawlowski möter Martin som arbetar som omsorgspedagog. De samtalar om risken att personer med en intellektuell funktionsnedsättning blir utnyttjad av andra personer.

Utnyttjad lämpar sig som diskussionsunderlag i undervisning som tar upp områden som psykosocialt stöd, relationer, sex och samlevnad samt självbestämmande.

Dilemma i programmet

En brukare som är beviljad LSS kommer en dag till sin dagliga verksamhet och är jätteglad. Hon har träffat en man som är normalpuckad och hon är väldigt förälskad. Men du som personal får en känsla av att personen riskerar att bli utnyttjad. Vad gör du?

Före lyssnandet

1. Ge eleverna en introduktion till de olika begrepp som presenteras i programmet. Återknyt gärna till elevernas egna erfarenheter från APL eller annan praktik.
2. I det här avsnittet pratar Sebastian och Martin om olika situationer då personer som har en intellektuell funktionsnedsättning riskerar att bli utnyttjade. Ta in åsikter från eleverna om vilka tecken de skulle reagera på om de misstänker att någon blir utnyttjad.

Efter lyssnandet - frågor att samtala kring

Både Sebastian och Martin ger olika exempel på hur man kan upptäcka att en person med en intellektuell funktionsnedsättning kan bli utnyttjad - finansiellt, känslomässigt eller sexuellt.

1. Vilka situationer skulle du som personal uppleva som extra känsliga?
2. Hur avgör man om det handlar om ett utnyttjande?
3. Vem avgör om det handlar om ett utnyttjande?

Det här avsnittet tar också upp den balansgång som personal på ett boende eller i en daglig verksamhet behöver gå mellan att respektera deltagarens integritet och att se till att hans rättigheter inte kränks. Ta in åsikter från klassen om andra situationer då man som personal kan behöva göra en avvägning mellan att respektera brukarens integritet och att se till att hen inte hamnar i svåra situationer.

Förslag på fortsatt arbete

DEN FÖRSTA FÖRDJUPNINGSUPPGIFTEN:

Brukare – vem är det?

Det finns en diskussion om att ordet ”brukare” är ett alltför vitt begrepp som skapar ett avståndstagande till de personer som har rätt till stöd av samhället. Samtidigt används begreppet brukare genomgående av de som arbetar inom olika verksamheter för att beskriva de som tar emot stöd enligt LSS.

Här finns andra exempel på hur man kan beskriva personer som får stöd enligt LSS:

- **arbetstagare i daglig verksamhet** för den som arbetar i daglig verksamhet enligt LSS
- **deltagare i daglig verksamhet** för den som fått möjlighet att delta i daglig verksamhet genom socialnämnden
- **hyresgäst** för den som bor på ett boende av något slag
- **person med ledsagarservice** för den som har beviljats ledsagarservice enligt socialtjänstlagen (SoL) eller LSS
- **person med stöd av kontaktperson** för den som har beviljats stöd av kontaktperson enligt LSS

Undersök tillsammans vilka begrepp som fungerar bäst i de verksamheter som eleverna kommer i kontakt med.

Fler frågor att arbeta med:

1. Hur kommer det sig att alla genomgående i programserien pratar om ”brukare” när de diskuterar de som deltar i olika aktiviteter enligt LSS?
2. Varför använder vi breda begrepp när vi talar om vissa människor i samhället? Finns det risker med detta? Finns det risker med att inte använda generaliserande begrepp?

FÖRSLAG TILL KÄLLA ATT ANVÄNDA I FÖRDJUPNINGEN:

Socialstyrelsens webbsida, termbank för begreppsklustret brukare

Förslag på fortsatt arbete

DEN ANDRA FÖRDJUPNINGSUPPGIFTEN:

Vad säger lagen och hur ska man tolka den?

I det vardagliga arbetet på en verksamhet kopplad till LSS hamnar personalen ofta i olika situationer då de behöver handla enligt de regler och lagar som styr verksamheten. Din roll som personal skiljer sig från din roll som kollega, även om vardagen på till exempel en daglig verksamhet innebär att rollerna överlappar varandra.

Låt eleverna ta reda på vad som gäller enligt lagen om sekretess, anmälningsplikt enligt socialtjänstlagen och samtycke enligt socialtjänstlagen utifrån de situationer som beskrivs nedan.

- Du arbetar på en daglig verksamhet och en deltagare berättar att hen väntar barn. Du vet att paret som väntar barn inte har förmåga att ta hand om barnet. Vilken är din skyldighet att göra i den här situationen?
- En syster till en deltagare vill att du ska berätta om vad hennes anhöriga har sagt om deras familjesituation inför att deltagaren vill flytta hemifrån. Har systemen rätt till detta? Vad händer om du berättar det deltagaren har sagt?
- En pappa ringer till hemtjänstlokalen och skäller över hur det ser ut hemma hos hans son. Ni har en överenskommelse med sonen om att han inte ska släppa in er i lägenheten under den första tiden som han har boendestöd, utan att ni börjar med att ta promenader tillsammans för att bygga upp förtroendet. Hur ska du handla nu, enligt lagen om samtycke och den sekretess ni arbetar under?

FÖRSLAG TILL KÄLLOR ATT ANVÄNDA I FÖRDJUPNINGEN:

Kunskapsguidens webbsida samt Socialstyrelsens webbsida, frågor och svar om tvångs- och skyddsåtgärder inom vård och omsorg.

GY11, läroplan för gymnasieskolan

ETIK OCH MÄNNISKANS LIVSVILLKOR, CENTRALT INNEHÅLL:

- Normer, värderingar och ideal inom vård och omsorg.
- Etiska begrepp och riktlinjer som är centrala för vård- och omsorgsarbete samt värdekonflikter inom verksamhetsområdet till exempel patienters och brukares rätt till självbestämmande i relation till personalens behov av en god arbetsmiljö och rätten till en värdig död.
- Det egna förhållningssättet och den egna rollen i mötet med patienter och brukare.

SPECIALPEDAGOGIK 1, CENTRALT INNEHÅLL:

- Olika funktionsnedsättningar och hur de kan påverka människors liv, lärande och delaktighet i samhället.
- Anpassning av arbetssätt och innehåll i verksamheter till både individers och grupperns olika behov och erfarenheter samt till situationen.
- Specialpedagogiska insatser, arbetssätt och hjälpmedel i sociala och pedagogiska sammanhang.
- Människors olikheter, förutsättningar och möjligheter för lärande och delaktighet i olika situationer och aktiviteter.
- Innebörden av olika begrepp, till exempel funktionsnedsättning, funktionshinder, normalitet, avvikelse, diagnoser, inkludering, exkludering, tillgänglighet, delaktighet och likvärdighet.
- Kritisk bearbetning av information från olika källor.
- Interaktion och kommunikation i samarbete och möten med människor

SPECIALPEDAGOGIK 2, CENTRALT INNEHÅLL:

- Innehållet i, bakgrunden till och framväxten av organisationer, arbetssätt och olika insatser inom funktionshinderområdet.
- Användande, utveckling och anpassning av specialpedagogiska arbetssätt och övriga hjälpmedel.
- Kritisk bearbetning av information från olika källor.
- Lagar, förordningar, internationella överenskommelser och riktlinjer som styr insatser och verksamheter för människor med funktionsnedsättningar.
- Lagar, andra bestämmelser och praxis när det gäller arbetsmiljö, säkerhet och yrkesetik inom funktionshinderområdet.
- Interaktion och kommunikation i samarbete och möten med människor.